

บทที่ 2

การทบทวนเอกสารและวรรณกรรม

สาระสำคัญในบทนี้ เป็นการทบทวนวรรณกรรมจากทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม โดยมีสาระสำคัญของแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม
- 2.3 แนวคิดพื้นฐานของระบบการจัดการมรดกวัฒนธรรม
- 2.4 กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
- 2.6 แนวคิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

ความหมายและลักษณะของวัฒนธรรม

ในการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรม หน่วยงานภาครัฐได้ให้คำจำกัดความคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้ดังนี้ วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และยังหมายรวมถึงแบบแผนพฤติกรรมทั้งหมดของสังคมที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต ผ่านการเรียนรู้ คิดค้น ดัดแปลง เพื่อสนองความต้องการและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ โดยมีวิวัฒนาการสืบทอดต่อกันมาอย่างมีแบบแผน เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงในสังคม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

วัฒนธรรม คือ สิ่งที่ทำให้ความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย หรือวิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

สรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่มนุษย์ผลิตขึ้น สร้างสรรค์ขึ้น หรือเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีของส่วนรวม ในลักษณะที่เป็นขนบธรรมเนียม ประเพณี และศิลปกรรม อันมีทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ หรือเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ที่เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออก อันเป็นความรู้สึกรักนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ ชาบซึ้ง และยอมรับร่วมกัน

จากความหมายของวัฒนธรรม ทำให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมได้ ดังนี้

1. วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติและแสดงออกร่วมกัน เป็นแนวเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคม โดยการสืบทอดเป็นมรดกทางสังคมต่อกันมาจากอดีต หรืออาจเป็นสิ่งประดิษฐ์ ค้นคว้าสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ หรืออาจรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่น ทั้งหมดนี้หากสมาชิกในสังคมยอมรับและยึดถือเป็นแบบแผนประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ก็ย่อมถือว่าเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น

2. วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลา เมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิธีใหม่ ที่ใช้แก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่าเดิม ย่อมทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม การจะรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้จึงต้องปรับปรุง เปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาวัฒนธรรมนั้นให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคตามสมัย

3. วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนในสังคมใหญ่ ย่อมมีเนื้อหา รูปแบบ บทบาท และหน้าที่แตกต่างกันไปตามภูมิประเทศ หากว่า ความแตกต่างนั้นไม่ก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสังคมโดยรวมแล้ว ก็สมควรให้กลุ่มชนทั้งหลายมีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกัน สภาพความแตกต่างเช่นนี้เป็นธรรมชาติของวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ในสังคมสร้างขึ้น เพื่อยึดถือปฏิบัติ และใช้เป็นแบบแผนหรือวิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม นับตั้งแต่การกินอยู่ การแต่งกาย การทำงาน การพักผ่อน การแสดงอารมณ์ การสื่อความ การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต โดยแนวทางการแสดงออกถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่นั้นอาจเริ่มมาจากบุคคลหรือคณะบุคคลทำเป็นตัวอย่าง แล้วต่อมาคนส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติสืบทอดกันมา วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลา เมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิธีใหม่ที่ใช้แก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่าเดิม ซึ่งอาจทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม ดังนั้นการรักษาหรือธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิมจึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคสมัย

ประเภทและสาขาของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น ซึ่งคนในสังคมใช้เป็นวิถีชีวิตหรือใช้เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตของมนุษย์ พระยาอนุนุมานราชชนเขียนไว้ในหนังสือเรื่อง "วัฒนธรรม" (พ.ศ. 2496) ว่า วัฒนธรรมแบ่งได้ 2 ประเภทคือ วัฒนธรรมทางวัตถุ และวัฒนธรรมทางจิตใจ

วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ สิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ช่วยให้คนอยู่ดีกินดี เช่น อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค บ้านเรือน รวมทั้งเครื่องมือ เครื่องใช้ อาวุธยุทโธปกรณ์ ยานพาหนะ เป็นต้น

วัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ สิ่งที่ทำให้จิตใจและปัญญาเจริญงอกงามเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด เช่น จรรยา มารยาท ศีลธรรม ทศนคติ ค่านิยม ศิลปะ วรรณคดี กฎหมาย ระเบียบ และขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2522 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 5 สาขา ตามที่ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้กำหนดไว้มีรายละเอียดดังนี้คือ

1. **สาขามนุษยศาสตร์ (The Humanities)** ได้แก่ วัฒนธรรมที่ว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรม จริยธรรม ศิลธรรม ค่านิยม ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มารยาทในสังคม การปกครอง และกฎหมาย เป็นต้น

2. **สาขาศิลปะ (The Arts)** ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องภาษา วรรณคดี ดนตรี ฟิล์ม วรรณกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม เป็นต้น

3. **สาขาการช่างฝีมือ (The Practical Crafts)** ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องการเย็บปักถักร้อย การแกะสลัก การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องเงิน เครื่องเงินเครื่องทอง เครื่องถม การจัดดอกไม้ การทำตุ๊กตา การทอเสื่อ การประดิษฐ์ และการทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4. **สาขาคหกรรมศิลป์ (The Domestic Arts)** ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องอาหารการกิน เสื้อผ้า การแต่งงาน บ้าน ยารักษาโรค การดูแลเด็ก ครอบครัว และการรู้จักประกอบอาชีพช่วยเหลือเศรษฐกิจในครอบครัว เป็นต้น

5. **สาขากีฬาและนันทนาการ (The Sports and Recreation)** ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องการละเล่น มวยไทย กระบี่กระบอง ฟันดาบ และกีฬาพื้นบ้าน เป็นต้น

วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว

วัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์คิดและสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันภายใน สังคมให้เป็นระเบียบแบบแผนและมีรูปแบบ เป็นที่ยอมรับกันภายในสังคมนั้น ๆ จนมีความเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีเส้นที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต้องการสัมผัสและเรียนรู้ตามความสนใจ ผลผลิตของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ดังนี้ (สมประสงค์ น่วมบุญลือ 2545: 12)

1. วัฒนธรรมชั้นสูง (High Culture) หมายถึง วัฒนธรรมของชนชั้นผู้นำ ได้แก่ สิ่งที่เป็นมรดก ทางสังคมที่มนุษย์ได้สะสมมาเป็นเวลานาน เช่น พิพิธภัณฑสถาน หอศิลป์ แหล่งประวัติศาสตร์ และเป็นศิลปะ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และศิลปการแสดง เช่น ดนตรี ละคร ระบำ ฟิล์ม เป็นต้น

2. วัฒนธรรมพื้นบ้าน (Folk Culture) หมายถึง วัฒนธรรมของชาวบ้านที่ประพฤติปฏิบัติในการ ดำรงชีวิตจนกลายเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต เช่น อาหารการกิน วิถีชาวบ้าน การแต่งกาย หัตถกรรม เทศกาล พิธีกรรม เป็นต้น รวมทั้งวัฒนธรรมมวลชน เช่น การละเล่น กีฬา กิจกรรมยามว่าง เป็นต้น

3. วัฒนธรรมที่เป็นที่นิยมแพร่หลาย (Popular Culture) หมายถึง วัฒนธรรมที่แพร่หลายจาก วัฒนธรรมหนึ่งไปอีกวัฒนธรรมหนึ่ง อาจมีระยะเวลาที่แพร่หลายเป็นช่วงเวลาหนึ่ง เช่น อาหารไทย ผัดไทย มวยไทย นวดไทย เป็นต้น

4. พหุวัฒนธรรม (Multiculturalism) ได้แก่ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ และภาษา เช่น เทศกาลชนเผ่า ประเพณีและงานเฉลิมฉลองของชุมชน พิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น

ดังนั้น ลักษณะเด่นหรือเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมในแต่ละชุมชน ไม่ว่าจะเป็นมรดกทางสังคม ศิลปวัฒนธรรม พฤติกรรม ภาษา ความสัมพันธ์ทางสังคม และประเพณี ล้วนเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว ที่ทำให้นักท่องเที่ยวมีความต้องการที่จะเรียนรู้และได้รับประสบการณ์ที่แท้จริง

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม

คำว่า “มรดก” (Heritage) หมายถึง สิ่งที่เป็นมรดกตกทอดจากอดีตที่นำมาใช้ในปัจจุบัน ประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต ในขณะที่มรดกเป็นการใช้สิ่งที่ตกทอดมาจากอดีตในปัจจุบันเพื่อการท่องเที่ยว หรือเพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ เช่น เพื่อการศึกษา หรือ เพื่อพัฒนาชุมชน มรดกในมุมมองที่กว้างจึงครอบคลุม มรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม (Natural and Cultural Heritage)

มรดกทางธรรมชาติ ได้แก่ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นในอดีตและพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่นักท่องเที่ยวเข้าชมในปัจจุบัน เช่น หุบเขาลึก ป่าไม้ ทะเลสาบ ธารน้ำแข็ง แม่น้ำ ภูเขา ทะเลทราย ชายฝั่งทะเล เป็นต้น สำหรับมรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นที่ปรากฏให้เห็นอย่างประจักษ์แจ้ง ซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบที่จับต้องได้และที่จับต้องไม่ได้ (Tangible and Intangible Elements) เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ ปราสาท พระราชวัง วัด อนุสาวรีย์ อาคารสถานที่ ภูมิทัศน์ของหมู่บ้านหรือชนบท สวนในประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ ที่แสดงศิลปะหรือวัตถุล้ำค่าที่มีมนุษย์สร้างขึ้น สิ่งของโบราณ หัตถกรรม ตลอดจนส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือเป็นนามธรรม เช่น ดนตรี ระเบียบ ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อของคนในท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวถึงนับเป็นมรดกที่สำคัญที่ใช้เพื่อการท่องเที่ยวหรือเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวที่สนใจให้มาเที่ยวชม

มรดกทางวัฒนธรรมของไทยมีความหลากหลาย และถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาบนพื้นฐานความเชื่อและความศรัทธาในศาสนา ตลอดจนวิถีของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันกระจายอยู่ในภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างผสมผสานกลมกลืนกัน ก่อให้เกิดเป็นเอกลักษณ์อารยธรรมของคน ในแต่ละชาติ สำหรับในประเทศไทย สมาคมอโคโมสไทย เป็นสมาชิกของสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monuments and Sites: ICOMOS) ที่เป็นองค์การวิชาชีพทางมรดกทาง วัฒนธรรมในระดับสากล ซึ่งมีเป้าหมายการทำงาน เพื่อการอนุรักษ์และปกป้องและคุ้มครองโบราณสถาน ในลักษณะขององค์กรอิสระ NGO ที่มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาอย่างเป็นทางการของ UNESCO โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับคณะกรรมการมรดกโลก ทั้งนี้ สมาคมอโคโมสไทย (2562) ให้นิยาม มรดกวัฒนธรรม ว่าหมายถึง ผลงานสร้างสรรค์ของชนในชาติที่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่า ที่ตกทอดมาจากรุ่นก่อนเป็นประจักษ์ พยานของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ที่หมายรวมถึง สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น และระบบนิเวศซึ่งเป็น ทรัพยากรที่มีคุณค่าไม่สามารถหาทดแทนได้ อันสะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของผู้คนในอดีต นอกจากนี้ยัง แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่โดดเด่น และเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และ ควรค่าแก่การสืบสานรักษาไว้ต่อไปในอนาคต

นอกจากนี้ สยามคมิโคโมสไทย (2562) ยังแบ่งประเภทของมรดกวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ดังนี้

1. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องและมองเห็นได้ ได้แก่ โบราณสถาน สถาปัตยกรรม อนุสาวรีย์ กลุ่มอาคาร ย่านชุมชนท้องถิ่น เมืองเก่า แหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี แหล่งภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โบราณวัตถุและผลงานศิลปะแขนงต่าง ๆ

2. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องหรือแสดงออกมาทางกายภาพได้ ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา ความหมาย ความเชื่อ ความสามารถ ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณี ที่บุคคลหรือชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตอยู่ และได้ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมาจนถึงปัจจุบัน

จึงอาจกล่าวได้ว่า แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องผูกพันกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้อย่างแยกไม่ออก ทั้งนี้ ในมิติทางการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมได้กลายเป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ซึ่งเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่มีความสัมพันธ์และคาบเกี่ยวกัน โดยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวเดินทางเที่ยวชมวัฒนธรรมของท้องถิ่น ในสถานที่ที่ยังคงพบเห็นได้หรือยังเป็นสังคมที่มีชีวิตอยู่ รวมถึง การสัมผัสวัฒนธรรมสมัยใหม่ เช่น ศิลปะหรือดนตรีร่วมสมัย ส่วนการท่องเที่ยวเชิงมรดกเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เน้นการเที่ยวชมทรัพยากรเชิงประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุ ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงมรดก ซึ่งมักพบได้ในชนบทมากกว่าในเมือง และมักยึดติดอยู่กับสถานที่ ในขณะที่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอาจอยู่ทั้งในเมืองหรือในชนบทและไม่ยึดติดอยู่กับสถานที่ หรืออาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงมรดกมีเนื้อหาสาระ (content) ที่คล้ายคลึงกัน แต่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีบริบท (context) ที่แตกต่างกัน (National Trust for Historic Preservation, 2019) อย่างไรก็ตาม Stebbins (1996) กล่าวว่า นักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนิยมท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นมรดกหรืองานเทศกาลวัฒนธรรมเพราะเป็นงานอดิเรกที่ชอบ และต้องการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ และขยายหรือเพิ่มพูนทักษะส่วนบุคคล รวมทั้งมีความกระตือรือร้นในการเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นมรดกโลก ในขณะที่นักท่องเที่ยวเชิงมรดกเดินทางท่องเที่ยวแบบสบาย ๆ ในแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกหรือพิพิธภัณฑ์ ดังนั้น ระดับของความสนใจอาจแสดงถึงความแตกต่างระหว่างนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและนักท่องเที่ยวเชิงมรดกได้

มรดกโลก

ดินแดนในอาเซียนได้ชื่อว่าเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก สิ่งที่ยืนยันได้เป็นอย่างดี คือ การมีโบราณสถาน โบราณวัตถุ สถานที่สำคัญต่าง ๆ ที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล โดยได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกถึง 34 แห่ง อยู่ใน 7 ประเทศสมาชิกอาเซียนจาก 10 ประเทศ และร่องรอยของอารยธรรมเหล่านี้ได้ยืนหยัดผ่านกาลเวลาอย่างยาวนาน ถือเป็นมรดกอันทรงคุณค่า ในการบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสะท้อนถึงภูมิปัญญาของแหล่งชุมชนต่าง ๆ ในอดีต และเพื่อเป็นการ

คุ้มครองและอนุรักษ์พื้นที่เหล่านี้ไม่ให้ถูกทำลายไปตามกาลเวลาองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก (UNESCO) ได้มีการคัดเลือกสถานที่ต่าง ๆ ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก มาตั้งแต่ พ.ศ. 2515 เพื่อปกป้อง และเชิดชูคุณค่าของแหล่งมรดกโลกให้ดำรงอยู่ต่อไป (ฝ่ายวิชาการ สถาปนิกส์: 2555) โดยเฉพาะล่าสุดมรดกโลกของไทย คือ อุทยานธรณีสตูล (Satun Geopark) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญและโดดเด่นทางธรณีวิทยา ธรรมชาติวิทยา และวัฒนธรรม โดยมีเรื่องราวที่เชื่อมโยงคุณค่าของผืนแผ่นดินกับวิถีชีวิตชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยการอนุรักษ์ การถ่ายทอดความรู้ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน (อุทยานธรณีสตูล, 2563)

คำว่า “มรดกโลก” หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ ภูเขา ทะเลสาบ ทะเลทราย อนุสาวรีย์ สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ รวมถึงเมือง ศิลปกรรม วัฒนธรรม โบราณสถาน และแหล่งโบราณคดี ซึ่งแสดงถึงความ เป็นเอกลักษณ์และความภาคภูมิใจของชนในชาติ ที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมชุมชนที่ทรงคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ ปกป้องให้ตกทอดไปยังชนรุ่นหลังและเป็นสิ่งที่ทุกคนในโลกเป็นเจ้าของร่วมกัน ในอาเซียนมีมรดกโลกรวม 34 แห่ง ใน 7 ประเทศ (พจพิน พรมเอี่ยม, 2556) ดังนี้

มรดกโลกในประเทศไทย

ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีในอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลกเมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2530 มีแหล่งมรดกโลกทั้งแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้ว 6 แห่ง ได้แก่

1. อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร มีความสำคัญทั้งในด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม โดยเฉพาะการเป็นราชธานีแห่งแรกของไทย เป็นศูนย์กลางความเจริญในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 มีโบราณสถานรวมทั้งในและนอกกำแพงเมืองไม่น้อยกว่า 200 แห่ง ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร เมื่อปี พ.ศ. 2534 โดยมีคุณสมบัติ คือ เป็นตัวแทนในการแสดงผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดของมนุษย์ และ เป็นที่ยั่งยืนถึงหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

2. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ราชธานีเก่าแก่ของไทยที่มีความเจริญรุ่งเรืองยาวนานถึง 417 ปี แม้ว่าภายหลังจะถูกทำลายลงจากภัยสงคราม แต่ยังคงเหลือโบราณสถานและโบราณวัตถุที่เป็นหลักฐานแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองและความชาญฉลาดของบรรพบุรุษของชาวกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นทั้งพระราชวัง วัด ตลอดจนบ้านเรือนของราษฎร ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกเมื่อ พ.ศ. 2534

3. แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง เป็นแหล่งโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงการดำรงชีวิตของผู้คนยุคก่อนประวัติศาสตร์ ย้อนหลังไปกว่า 4,300 ปี ซึ่งมีวัฒนธรรมที่มีพัฒนาการแล้วในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต การผลิตภาชนะดินเผาและเครื่องมือเครื่องใช้โลหะที่เป็นวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงนั้น ครอบคลุมถึงแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกกว่าร้อยแห่ง ซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่ที่มีมนุษย์อยู่อาศัยหนาแน่นมาตั้งแต่หลายพันปีก่อน ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ.2535

4. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและห้วยขาแข้ง เป็นผืนป่าขนาดใหญ่ของประเทศไทย ประกอบด้วยผืนป่าอนุรักษ์ 3 แห่ง ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ด้านตะวันออก และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ในพื้นที่กว้างใหญ่กว่า 6,000 ตารางกิโลเมตร หรือกว่า 3,800,000 ไร่ และเป็นสถานที่ธรรมชาติแห่งแรกของประเทศไทย และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก โดยมีคุณสมบัติตามหลักเกณฑ์ คือ เป็นตัวอย่างที่เด่นชัด ในการเป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทางธรณีวิทยา หรือวิวัฒนาการทางชีววิทยา และปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์และพันธุ์พืชที่หายาก หรือ ที่ตกอยู่ในสภาวะอันตรายแต่ยังคงสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้จนปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ใน พ.ศ. 2534

5. อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติทับลาน อุทยานแห่งชาติปางสีดา อุทยานแห่งชาติตาพระยา และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ ขอบเขตพื้นที่ 6 จังหวัด คือ นครราชสีมา สระบุรี นครนายก ปราจีนบุรี สระแก้ว และบุรีรัมย์ มีพื้นที่ป่ารวมกันเกือบ 4,000,000 ไร่ หรือ ประมาณ 6,200 ตารางกิโลเมตร ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ภายใต้ชื่อ “ผืนป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่” ใน พ.ศ. 2548 โดยมีคุณสมบัติโดดเด่นในฐานะเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของชนิดสัตว์และพันธุ์พืชที่หายาก ซึ่งรวมถึงมีระบบนิเวศอันเป็นแหล่งรวมความอุดมสมบูรณ์ของพืชและสัตว์ที่ทั่วโลกให้ความสนใจ

6. อุทยานธรณีสุล ตั้งอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทย ครอบคลุม 4 อำเภอของจังหวัดสตูล คือ หุ่น ทุ่งหว้า มะนัง ละงู และอำเภอเมือง เป็นอุทยานธรณีที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นเทือกเขาหินปูน มีเกาะน้อยใหญ่และชายหาดที่สวยงาม ตามบันทึกหลักฐานของโลกใต้ทะเลเมื่อ 500 ล้านปีก่อน บริเวณนี้เป็นที่ซึ่งอุดมไปด้วยสิ่งมีชีวิตยุคเก่าที่เกิดเป็นแหล่งสร้างออกซิเจนให้กับโลกในช่วงเวลานั้น ต่อมาเกิดการยกตัวของเปลือกโลก จึงก่อเกิดเป็นเทือกเขา และถ้ำ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นบ้านหลังแรกของมนุษย์โบราณ ปัจจุบันผู้คนก็ยังดำรงชีวิตโดยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของแผ่นดินนี้อยู่ และก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีเอกลักษณ์ ด้วยความโดดเด่นทางธรณีวิทยา ภูมิประเทศ และธรรมชาติของอุทยานธรณีสุล ก่อให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติหลากหลายประเภทในรูปแบบของการท่องเที่ยวแนวผจญภัย เช่น ล่องแก่ง ดำน้ำ ชมทัศนียภาพภายในถ้ำ โดยนักท่องเที่ยวสามารถพักผ่อนหย่อนใจบริเวณน้ำตก และชายหาด รวมถึงเลือกซื้อของฝากผลิตภัณฑ์ชุมชน และสัมผัสวัฒนธรรมท้องถิ่นที่หลากหลาย

มรดกโลกในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามมีแหล่งมรดกโลกทั้งแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้ว 7 แห่ง ได้แก่

1. เมืองโบราณฮอยอัน เป็นเมืองท่าที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดใเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเฟื่องฟูถึงขีดสุดในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 จนได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างตะวันออกกับตะวันตก ปัจจุบันอาคารสถานที่ต่าง ๆ ได้รับการอนุรักษ์เป็นอย่างดี สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของพื้นเมืองและต่างประเทศ ซึ่งผสมผสานกันไว้ได้อย่างมีเอกลักษณ์ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2542

2. โบราณสถานหมีเชิน เป็นศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้คารวะเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูของอาณาจักรจามปา นักโบราณคดีคาดว่ามีการก่อสร้างขึ้นก่อนนครวัดหลายร้อยปี โดยเป็นโบราณสถานในช่วงระหว่าง

คริสต์ศตวรรษ 4-13 ปัจจุบันยังคงมีโบราณสถานประมาณ 20 แห่งที่ยังคงความงดงามและทรงคุณค่า นับเป็นศาสนสถาน พราหมณ์-ฮินดูที่เก่าแก่และสมบูรณ์ที่สุดในแหลมอินโดจีน ได้รับการขึ้นทะเบียน เป็นมรดกโลก ใน พ.ศ. 2542

3. ป้อมปราการหลวงທ່ອງ หรือฮานอย เป็นเมืองหลวงเก่าแก่ของเวียดนามซึ่งเป็นต้นกำเนิดวัฒนธรรมที่สำคัญของประเทศ สร้างขึ้นในศตวรรษที่ 11 โดยราชวงศ์หลีของอาณาจักรไตเวียด โบราณสถานที่โดดเด่นสะท้อนถึงสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของอาณาจักรไตเวียดในการประกาศอิสรภาพที่มีต่อจีน นครທ່ອງถูกเปลี่ยนชื่อหลายครั้งก่อนจะมาเป็นฮานอยในสมัยราชวงศ์เหงียน ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2553

4. พระราชวังแห่งราชวงศ์โห่ สร้างขึ้นในราว ค.ศ. 1397 เพื่อเป็นเมืองหลวงแทนนครທ່ອງที่มีภูมิประเทศเป็นที่ราบเปิดกว้างไม่เหมาะแก่การป้องกันข้าศึกศัตรู ปัจจุบันพระราชวังหลวงแห่งราชวงศ์โห่เหลือเพียงกำแพงหินขนาดยักษ์ 4 ด้าน และเป็นกำแพงหินเพียงแห่งเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีเพียงไม่กี่แห่งในโลก ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2554

5. หมู่โบราณสถานเมืองเว้ อดีตราชธานีอันยิ่งใหญ่ของราชวงศ์เหงียนในปีคริสต์ศักราช 1802 เป็นเมืองท่าที่มีบทบาทสำคัญในการสะท้อนรูปแบบทุนนิยมศักดินาตะวันออกอันโดดเด่นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงได้ชื่อว่าศูนย์กลางทางการเมืองและศูนย์กลางศาสนาและวัฒนธรรม เมืองเว้ประกอบด้วยหมู่โบราณสถานที่สำคัญหลายแห่งที่ยังคงความงดงามทางสถาปัตยกรรม และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2536

6. อ่าวฮาลอง อ่าวแห่งหนึ่งในพื้นที่ของอ่าวตังเกี๋ย ทางตอนเหนือของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ใกล้ชายแดนติดต่อกับสาธารณรัฐประชาชนจีน มีพื้นที่ทั้งหมด 1,500 ตารางกิโลเมตร และมีชายฝั่งยาว 120 กิโลเมตร ชื่อในภาษาเวียดนาม หมายถึง “อ่าวแห่งมังกรผู้ดำดิ่ง” อ่าวฮาลองได้รับการจดทะเบียน ให้เป็นมรดกโลกจากองค์การยูเนสโก ตั้งแต่ พ.ศ. 2537

7. อุทยานแห่งชาติฟง งา-เค บัง ภูมิทัศน์ของอุทยานมีความซับซ้อนด้วยรูปแบบทางธรณีวิทยาหลากหลาย มีพื้นที่กว้างขวางทอดยาวไปถึงชายแดนของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีหินรูปร่างต่าง ๆ จำนวนมาก มีแม่น้ำใต้ดินความยาว 65 กิโลเมตร อุทยานนี้มีชื่อเสียงในความสวยงามของถ้ำที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก และยังเป็นสถานที่ 1 ใน 2 ของโลกที่เป็นหินปูนที่มีลำธารใต้ดินขนาดใหญ่ได้รับขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2546

มรดกโลกในราชอาณาจักรกัมพูชา

ราชอาณาจักรกัมพูชา มีแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้ว 2 แห่ง ได้แก่

1. อังกอร์ หรือนครวัด หรือปราสาทนครวัด ตั้งอยู่ที่เมืองเสียมราฐ สร้างในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 แห่งราชอาณาจักรขะแมร์ เพื่อเป็นศาสนสถานประจำนครและเป็นการบูชาแด่พระวิษณุ ปราสาทนครวัดนับเป็นจุดสูงสุดทางสถาปัตยกรรมดั้งเดิมของเขมร ถือเป็นสัญลักษณ์ของราชอาณาจักรกัมพูชาที่มีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก และเป็นโบราณสถานที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพื้นที่กว้างใหญ่กว่า 400 ตารางกิโลเมตร ได้รับขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ “เมืองพระนคร ปราสาทนครวัด” ใน พ.ศ. 2535

2. ปราสาทพระวิหาร เป็นเทวสถานที่ตั้งบนเงื้อมผาสูงของเทือกเขาพนมดงรัก สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องจักรวาลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ว่าเขาพระสุเมรุ คือ แกนกลางของจักรวาล ซึ่งเป็นที่ประทับของพระศิวะ จากหลักจารึกระบุว่าปราสาทพระวิหารเริ่มก่อสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 และกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาได้ก่อสร้างต่อเติมเรื่อยมา โดยใช้ปราสาทพระวิหารเป็นสถานที่กระทำพิธีกรรมบูชาบรรพบุรุษของชนพื้นเมือง เป็นแหล่งจารึกแสงบุญของทั้งกษัตริย์ขอมโบราณและคนพื้นเมือง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกเมื่อ พ.ศ. 2551

มรดกโลกในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้วมีมรดกโลก 2 แห่ง ได้แก่

1. เมืองหลวงพระบาง อดีตเมืองหลวงของอาณาจักรล้านช้าง มีความโดดเด่นด้วยสถาปัตยกรรมแบบล้านช้าง ขณะเดียวกันก็มีสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ที่เป็นสถาปัตยกรรมฝรั่งเศส หลวงพระบางจึงเป็นเมืองที่สะท้อนให้เห็นถึงการหลอมรวมสถาปัตยกรรมตามประเพณีดั้งเดิม และโครงสร้างเมืองของลาวกับสถาปัตยกรรมยุโรปยุคอาณานิคม ในคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ได้อย่างชัดเจน และในปัจจุบันมีการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองไว้เป็นอย่างดี ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2538

2. ปราสาทหินวัดพูและสิ่งก่อสร้างใกล้เคียงในแขวงจำปาสัก ปราสาทวัดพูเป็นเทวสถานที่ตั้งบนภูเขาสูงของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่มีอายุกว่า 2,000 ปี แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของอาณาจักรขอมโบราณที่รุ่งเรืองในดินแดนแถบนี้ราวคริสต์ศตวรรษที่ 6-8 โดยเห็นได้อย่างชัดเจนจากการเลือกสถานที่ก่อสร้างที่มักสร้างปราสาทไว้บนยอดเขาสูงและประดิษฐานศิวลึงค์ สัญลักษณ์ของพระศิวะ ปราสาทวัดพูได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2544

มรดกโลกในสาธารณรัฐฟิลิปปินส์

สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ มีแหล่งมรดกโลกทั้งแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้ว 6 แห่ง ได้แก่

1. โบสถ์บาโรกแห่งฟิลิปปินส์ โบสถ์กลุ่มนี้มีทั้งหมด 4 หลัง หลังแรกสร้างโดยชาวสเปนในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 ตั้งอยู่ในกรุงมะนิลา รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์คือการแสดงความเป็นบาโรกของยุโรปโดยช่างฝีมือชาวจีนและฟิลิปปินส์ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2536

2. อุทยานปะการังทางทะเลทุบตาฮะ บริเวณเกาะปะการังนี้มีพันธุ์สัตว์ทะเลที่หนาแน่นมาก และเกาะเล็ก ๆ ทางเหนือเป็นที่อยู่ของนกและเต่าทะเล บริเวณนี้เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของแนวปะการังเก่าแก่ที่ก่อตัวเป็นกำแพงสูงถึง 100 เมตร ทะเลสาบกว้างใหญ่และยังมีเกาะปะการังอีก 2 เกาะ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2536

3. นครประวัติศาสตร์วีกัน เป็นเมืองริมทะเลด้านตะวันตกของเกาะลูซอน สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ห่างจากซานเฟร์นันโด รวม 140 กิโลเมตร วีกันเป็นเมืองที่สเปนเคยมาตั้งค่ายไว้ มีบ้านเรือนเก่าแก่ทรงสเปนที่ยังสภาพสมบูรณ์อยู่มากในเขตเมืองเก่า ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2542

4. อุทยานแห่งชาติแม่น้ำใต้ดินปวยร์โต-ปรินเซซา มีภูมิทัศน์ที่แปลกตาของภูเขาหินปูนที่มีแม่น้ำอยู่ใต้ดิน เอกลักษณ์ของแม่น้ำก็คือไหลตรงไปสู่ทะเล และส่วนที่อยู่ต่ำลงไปนั้นอยู่ใต้อิทธิพลของ

กระแสน้ำขึ้นน้ำลง บริเวณนี้ยังแสดงให้เห็นถิ่นฐานสำคัญสำหรับการอนุรักษ์ความแตกต่างทางชีวภาพ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2542

5. นาขั้นบันไดแห่งเทือกเขาฟิลิปปินส์ ตั้งอยู่ที่เกาะลูซอนตอนเหนือของสาธารณรัฐฟิลิปปินส์โดยชาวพื้นเมืองอิฟูเกา (Ifugao) ที่สร้างนาขั้นบันไดแห่งนี้มากกว่า 2,000 ปีแล้ว ด้วยเครื่องมือที่เรียบง่ายและแรงงานคน ซึ่งลูกหลานชาวนาสืบเชื้อสายมาจากชาว Ifugao ในปัจจุบันก็ยังคงยึดอาชีพทำนาเช่นเดียวกับบรรพบุรุษของพวกเขา ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2538

มรดกโลกในสาธารณรัฐอินโดนีเซีย

สาธารณรัฐอินโดนีเซีย มีแหล่งมรดกโลกทั้งแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้ว 8 แห่ง ได้แก่

1. กลุ่มวัดบุโรพุทโธ ตั้งอยู่ในภาคกลางของเกาะชวา บุโรพุทโธเป็นศาสนสถานของศาสนาพุทธนิกายมหายาน บุโรพุทโธเป็นศาสนสถานของศาสนาพุทธที่ใหญ่ที่สุดในโลก ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2534

2. อุทยานแห่งชาติโคโมโด เป็นที่อยู่อาศัยของ “มังกรโคโมโด” สัตว์เลี้ยงลูกขนาดใหญ่มากที่พบในอุทยานทำให้นักวิทยาศาสตร์สนใจมาศึกษาทฤษฎีของวิวัฒนาการ เนินเขาที่ขรุขระของท้องทุ่งที่ปราศจากต้นไม้และบริเวณที่มีพืชหนาม ตรงข้ามกันอย่างสิ้นเชิงกับหาดทรายขาวกระจ่าง และน้ำสีฟ้าม้วนตัวไปเหนือปะการัง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2534

3. กลุ่มวัดปรัมบานัน วัดในศาสนาฮินดูที่ใหญ่ที่สุดเพื่อบูชาพระศิวะในอินโดนีเซีย เหนือขึ้นไปจากศูนย์กลางของพื้นที่สี่เหลี่ยมจตุรัสคือโบสถ์ 3 หลังมีภาพแกะสลักเล่าเรื่องราวเมเกียรต์ เพื่ออุทิศถวายแด่เทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ทั้ง 3 องค์ของฮินดู (พระศิวะ พระวิษณุ และพระพรหม) และสัตว์เทพพาหนะ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2534

4. อุทยานแห่งชาติอุจุงกูลัน อยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของชาวแถบไหล่ทวีปซุนดา รวมคาบสมุทรอุจุงกูลัน เกาะนอกฝั่ง และรวมถึงเขตอนุรักษ์ธรรมชาติกรากะตัว (Krakatoa) ด้วย นอกเหนือจากธรรมชาติสวยงามพร้อมกับลักษณะธรณีวิทยาที่น่าสนใจเพื่อการศึกษาภูเขาไฟบนแผ่นดินตอนใน อุทยานแห่งชาตินี้ยังมีป่าฝนพื้นที่ต่ำในที่ราบชวา สัตว์และพืชใกล้สูญพันธุ์ รวมถึงแรดชวา ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2534

5. แหล่งมนุษย์ยุคเริ่มแรกซางีรัน แหล่งโบราณคดีขุดค้นพบตั้งแต่คริสต์ศักราช 1936-1941 พบฟอสซิลมนุษย์ และฟอสซิลของ *Meganthropus erectus/Homo erectus* โดยครั้งหนึ่งเป็นฟอสซิลมนุษย์ เป็นที่อยู่อาศัยมาในอดีตราว 1 ล้านปีครึ่ง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2539

6. อุทยานแห่งชาติลอเรนซ์ เขตอนุรักษ์ที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นพื้นที่เพียงแห่งเดียวในโลก ที่เชื่อมพื้นที่ยอดเขามีหิมะปกคลุมกับสิ่งแวดล้อมทางทะเลเขตร้อนรวมถึงพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยที่บริเวณนี้ตั้งอยู่บนจุดบรรจบของสองแผ่นทวีปที่เคลื่อนเข้าหากัน พื้นที่จึงมีความซับซ้อนทางธรณีวิทยา มีการ

ก่อตัวของภูเขาและธารน้ำแข็ง บริเวณนี้ยังมีแหล่งฟอสซิลซึ่งเป็นหลักฐานของวิวัฒนาการของชีวิตบนเกาะนิวกินี และมีความหลากหลายทางชีวภาพสูงสุดในภูมิภาค ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2542

7. มรดกป่าฝนเขตร้อนของเกาะสุมาตรา ประกอบด้วยเขตอุทยานแห่งชาติ 3 แห่ง ได้แก่ อุทยานแห่งชาติกุนุงลูเซอร์ (Gunung Leuser) อุทยานแห่งชาติเครินซีเซบลาต (Kerinci Seblat) และอุทยานแห่งชาติบูkitบาริสานเซลาดัน (Bukit Barisan Selatan) รวมพื้นที่ 25,000 ตารางกิโลเมตร เป็นถิ่นที่อยู่ของพืชกว่า 10,000 สายพันธุ์ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม 200 สายพันธุ์ และนก 580 สายพันธุ์ ซึ่งสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม 15 สายพันธุ์ไม่สามารถพบได้ที่อื่น รวมทั้งลิงอุรังอุตังสุมาตรา ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2547

8. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของจังหวัดบาห์ลี ระบบสุบัก หลักการตามปรัชญาไตรทิตตธรรม เป็นวัฒนธรรมการทำนาขั้นบันไดของบาห์ลี เป็นการทำนาแบบ 5 ขั้นบันไดควบคุมการจ่ายน้ำจากวัดที่สามารถครอบคลุมพื้นที่ได้ถึง 19,500 เฮกเตอร์ ซึ่งทางวัดได้บริหารจัดการน้ำโดยการพิจารณาถึงคลองส่งน้ำ และคันกั้นน้ำ ซึ่งเข้าใจกันในนาม “สุบัก” (Subak) ซึ่งมีมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 9 ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2555

มรดกโลกในประเทศมาเลเซีย

ประเทศมาเลเซีย มีแหล่งมรดกโลกทั้งแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้ว 4 แห่ง ได้แก่

1. อุทยานแห่งชาติกุนุงมูลู ตั้งอยู่บนเกาะบอร์เนียว รัฐซาราวัก ประเทศมาเลเซีย ติดกับชายแดนของประเทศบรูไน เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายในด้านชีววิทยาและธรณีวิทยาเป็นอย่างมาก มีพันธุ์พืชกว่า 3,500 ชนิด และมีพันธุ์ปาล์มกว่า 109 ชนิด ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2543

2. อุทยานคินาบาลู ในรัฐซาบฮ์ทางเหนือสุดของเกาะบอร์เนียว ภูเขาคินาบาลูสูง 4,095 เมตร บริเวณนี้เต็มไปด้วยพืชพรรณมากมาย ตั้งแต่ป่าทึบที่ลุ่มต่ำเขตร้อน ภูเขาที่เป็นป่าฝนไปจนถึงป่าภูเขาเขตร้อน ป่าค่อนข้างหนาวและป่าละเมาะบนพื้นที่สูง บริเวณนี้เหมาะที่จะเป็นศูนย์กลางความหลากหลายของพืชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่พืชประจำถิ่นในหิมาลัย จีน ออสเตรเลีย มาเลเซีย และพรรณไม้เขตร้อนทั้งหมด ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2543

3. มะละกาและจอร์จทาวน์ นครประวัติศาสตร์แห่งช่องแคบมะละกา มะละกาได้พัฒนามานานกว่า 500 ปี ด้านการค้าขายและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างตะวันออกกับตะวันตกบนช่องแคบมะละกา วัฒนธรรมของเอเชียและยุโรปได้ผสมผสานกัน ตึกที่ทำการของรัฐบาล โบสถ์ จตุรัส และป้อมปราการต่าง ๆ แสดงถึงมะละกาในยุคต้นของประวัติศาสตร์ ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากรัฐสุลต่านมาเลย์ ในคริสต์ศตวรรษที่ 15 ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2551

4. แหล่งโบราณคดีแห่งหุบเขาเล็งกง ตั้งอยู่ในรัฐเปรัก ประเทศมาเลเซีย เป็นแหล่งที่อยู่ของมนุษย์ยุคโบราณที่เก่าแก่ที่สุดที่อยู่นอกทวีปแอฟริกา มีทั้งที่พบอยู่ทั้งกลางแจ้งและในถ้ำ ซึ่งมีหลักฐานจากเครื่องมือเครื่องใช้ในยุค Paleolithic ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2555

มรดกโลกในกลุ่มประเทศอาเซียนทำให้เราได้เรียนรู้เกี่ยวกับมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมจากประเทศเพื่อนบ้านอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพราะสถานที่สำคัญแต่ละแห่งล้วนแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น ๆ รวมถึงชุมชนใกล้เคียงได้เป็นอย่างดี และสถานที่หลายแห่งยังได้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นรากเหง้าเดียวกันของผู้คนในภูมิภาคอาเซียน มรดกโลกจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม วัฒนธรรม และอารยธรรมที่ตกทอดจากบรรพบุรุษมาสู่ชนรุ่นหลัง เพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ถึงความเป็นมาของตนเอง ดังนั้น การดูแลรักษาสถานที่สำคัญเหล่านั้นไว้ไม่ให้สูญสลายไปตามกาลเวลาจึงเป็นสิ่งจำเป็น และควรได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย เพื่อให้มรดกอันล้ำค่านี้ยังคงอยู่ต่อไป

2.3 แนวคิดพื้นฐานของระบบการจัดการมรดกวัฒนธรรม

ระบบการจัดการมรดกวัฒนธรรม ประกอบด้วยแนวคิดพื้นฐาน 3 ประการ (UNESCO, 2013) ดังนี้

1. กรอบด้านกฎหมาย เป็นการให้อำนาจประชาชนและหน่วยงานในการจัดการมรดกวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ สงวนรักษา และการจัดการที่เกี่ยวข้องกับระเบียบข้อบังคับ
2. กรอบด้านสถาบัน เป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นมาโดยมีโครงสร้างและอำนาจในการจัดการมรดกวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยองค์การระดับนานาชาติ และองค์การภาครัฐภายในประเทศลงมาถึงท้องถิ่น ตลอดจนบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรม
3. ทรัพยากร ประกอบด้วยทรัพยากรมนุษย์ การเงิน และภูมิปัญญา

กระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรม

การจัดการมรดกวัฒนธรรม เป็นการนำแนวคิดพื้นฐานในระบบการจัดการมรดกวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยกฎหมาย สถาบัน และทรัพยากร ผ่านกระบวนการ (UNESCO, 2013) ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) เพื่อให้เกิดความเข้าใจว่าใครเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ โดยวางแผนว่าจะทำอะไรเมื่อไร และเตรียมการเพื่อนำเสนอและสื่อสารต่อผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง
2. การนำไปประยุกต์ใช้ (Implementation) เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติในขั้นตอนนี้จำเป็นต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐ และกฎหมายในการเป็นตัวขับเคลื่อนให้แผนที่วางไว้เกิดการพัฒนา
3. การตรวจสอบ (Monitoring) ในการตรวจสอบนี้สามารถตรวจสอบจากประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการจัดการมรดกวัฒนธรรม

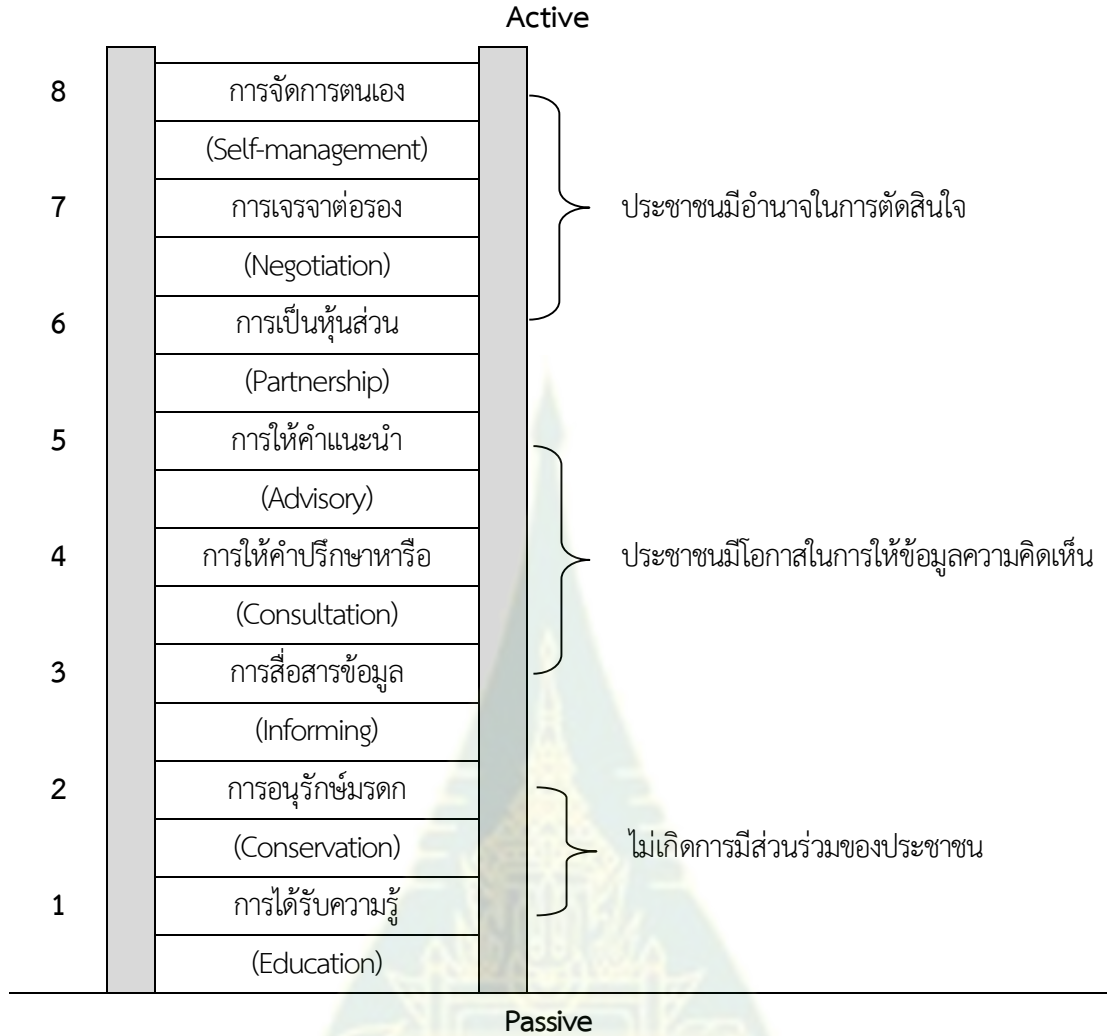
ทั้งนี้ แนวคิดพื้นฐานในระบบการจัดการมรดกวัฒนธรรม และกระบวนการในระบบการจัดการมรดกวัฒนธรรม สามารถแสดงในภาพที่ 2.1 ดังนี้

ภาพที่ 2.1 แนวคิดพื้นฐานในระบบการจัดการมรดกวัฒนธรรม
ที่มา: UNESCO (2013)

2.4 กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

กระบวนการจัดการเพื่อคุ้มครองและการจัดองค์ประกอบที่หลากหลายของมรดกวัฒนธรรมให้ดำรงคุณค่าไว้ เพื่อสร้างความเข้าใจและทำให้เกิดความตระหนักในความสำคัญทางวัฒนธรรมโดยคำนึงถึงความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยสมาคมอโคโมสไทย (2562) ได้กล่าวว่า การดูแลรักษาเพื่อให้มรดกวัฒนธรรมทรงคุณค่าไว้ แหล่งมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องแต่ละแหล่ง ต้องมีการป้องกัน การสงวนรักษา การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ หรือการประยุกต์การใช้สอย โดยการอนุรักษ์จะมีวิธีการในระดับที่แตกต่างกัน แล้วแต่สถานการณ์และปัจจัยอื่น ๆ ในแต่ละกรณี โดยอาจจะใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่ง หรือหลายวิธีร่วมกัน ที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์เพื่อร้อยพันและพันฟู เพื่อให้สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ และเกิดการสืบสานอยู่ต่อไป อย่างไรก็ตาม การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะเพื่อการท่องเที่ยว จำเป็นต้องอาศัยภาคีหลายภาคส่วน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคชุมชน ตลอดจนความร่วมมือจากนักท่องเที่ยวในการสงวนรักษาสิ่งอันทรงคุณค่า ซึ่ง Pui Yu Chan (2016) ผู้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในมาเก๊า ได้ดัดแปลงแนวคิดตัวแบบบันไดการมีส่วนร่วม (Ladder of Citizen Participation) ของ Arnstein ที่นำเสนอไว้ตั้งแต่ ค.ศ. 1969 ซึ่งแบ่งบันไดการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 8 ขั้น คือ ขั้นการควบคุม (Manipulation) ขั้นการรักษา (Therapy) ขั้นการให้ข้อมูล (Information) ขั้นการรับฟังความคิดเห็น (Consultation) ขั้นการปรึกษาหารือ (Placation) ขั้นการเป็นหุ้นส่วน (Partnership) ขั้นการมอบอำนาจ (Delegated Power) และขั้นการให้อำนาจพลเมือง (Citizen Control) โดยดัดแปลงเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 แนวคิดตัวแบบบันไดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว
ที่มา: Chan (2016)

องค์ประกอบของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การมอบอำนาจในการตัดสินใจในทุกขั้นตอนให้ชุมชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว เมื่อมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นภายในพื้นที่จะเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจระหว่างชุมชนและผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้อง พื้นฐานต้องเกิดจากชุมชนและองค์กรชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนกระบวนการโดยมีองค์ประกอบ ดังนี้

- 1) ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การเริ่มศึกษาและวางแผน
- 2) ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 3) ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมและปฏิบัติตามแผน
- 4) ชุมชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์
- 5) ชุมชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในปัญหาที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว
- 6) ชุมชนมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล
- 7) ชุมชนมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท่องเที่ยว

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมอาจมีมุมมองที่แตกต่างกัน แต่เดิมภาครัฐมองในแง่ของการเน้นการมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำงาน และร่วมบำรุงรักษามากกว่าร่วมสมทบด้านวัตถุและเงิน โดยภาพรวมแล้วการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้

- 1) ร่วมศึกษาค้นหาสาเหตุของปัญหาและความต้องการของชุมชน
- 2) ร่วมคิดพัฒนารูปแบบการพัฒนาเพื่อการแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
- 3) ร่วมกำหนดทิศทาง แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม
- 4) ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้ได้ประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม
- 5) ร่วมบริหารงานพัฒนาโดยใช้สติปัญญา แรงงาน และซ่อมบำรุงรักษาผลที่เกิดจากการกระทำกิจกรรมนั้น ๆ

ในประเด็นของอนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2542) พบว่ามีนัยสำคัญสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม คือการที่ชุมชนหรือประชาชนได้มีโอกาสเข้าร่วมในกระบวนการวางแผน ดำเนินการ ปฏิบัติ และประเมินผล ตลอดจน ได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและแสดงบทบาทเพื่อตัดสินใจระทำการใดอันเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมซึ่งจะต้องจัดการกับทรัพยากรที่มีอยู่โดยการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดให้แก่ทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน โดยมีเงื่อนไขเรื่องเพศ อายุ อาชีพ จะเป็นองค์ประกอบหลักที่ส่งผลให้กระบวนการตัดสินใจจะมีแนวโน้มไปทิศทางใด ซึ่งเกษียร วรศิริ และอุษณีย์ เสวกวัชร (20561) กล่าวถึงการบริหารงานของภาครัฐในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกว่าแม้มีความขัดแย้งทางกฎหมายและข้อบังคับจากหน่วยงานต่าง ๆ ในระดับจังหวัด และความรับผิดชอบที่ทับซ้อนนี้ส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงานในการให้บริการและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลก ทั้งนี้ปัญหาในการจัดการมรดกโลกในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังเกิดจากการดำเนินนโยบายแบบบนลงล่างมากกว่าที่จะเริ่มต้นจากท้องถิ่นเหมือนอย่างรัฐบาลในประเทศตะวันตกหรือประเทศญี่ปุ่น (Sae-Wang, 2017)

กรณีการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในเมืองท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เชียงใหม่ (ปรีชมาศ ลัญชานนท์, 2554) พบว่าที่มีประสิทธิภาพและส่งผลต่อการคงอยู่ของมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชน ได้แก่ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมแบบไม่เป็นทางการผ่านกลไกทางสังคม ซึ่งผู้ที่มีบทบาทหลักในการจัดการ ได้แก่ คนในชุมชน กลุ่มที่เป็นทางการในชุมชน เช่น สถาบันศาสนาในชุมชน ภาครัฐ ขณะที่ผู้ที่มีบทบาทในการส่งเสริม ได้แก่ กลุ่มที่ไม่เป็นทางการในชุมชน เช่น กลุ่มสถานศึกษาในชุมชน ภาคเอกชนในชุมชน กลุ่มที่เป็นทางการนอกชุมชน กลุ่มนักวิชาการอิสระและกลุ่มที่ไม่เป็นทางการนอกชุมชน ในกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนประกอบด้วย ขั้นตอนการริเริ่ม การวางแผน การปฏิบัติการ และการประเมินผล โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ ปัจจัยทางวัฒนธรรมด้านความศรัทธาในศาสนา ปัจจัยทางสังคม ด้านความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ และการมีปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ปัจจัยการได้รับผลประโยชน์ทั้งด้านการอนุรักษ์อาคาร การรักษาสภาพแวดล้อมและการได้รับข้อมูลข่าวสาร ดังนั้น การพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือเป็นพื้นฐานในการจัดการ โดยผู้เข้ามามีส่วนร่วมจะมีการแบ่งปันทรัพยากรและทำงานร่วมกันในลักษณะของพันธมิตร และการพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวให้สำเร็จและเกิดความยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการลงทุนด้านการเงินและพันธะสัญญาที่จะทำงานร่วมกันที่จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรมนุษย์ที่รวมถึงผู้นำในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว (SEAMEO-SPAF, 2010)

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

นักวิชาการได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) ในทัศนะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ดังแสดงในตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ความหมาย	แหล่งที่มา
การท่องเที่ยวที่ครอบคลุมการเดินทางของบุคคลที่เรียนรู้วิถีชีวิตและความคิดของผู้อื่น ซึ่งมีความหมายสำคัญในการส่งเสริมความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและความร่วมมือระหว่างประเทศ	Goeldner, & Ritchie (2003: 262)
ทัศนาจรที่จัดตามความต้องการของนักท่องเที่ยวในวัฒนธรรมและสถานที่ท่องเที่ยว เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต แบบแผนชีวิต มรดก และศิลปะที่แท้จริง อันแสดงถึงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น	Craik (2001)
รูปแบบการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวเดินทางเที่ยวชมวัฒนธรรมของท้องถิ่น ที่ยังคงพบเห็นได้หรือยังมีชีวิตอยู่ รวมทั้งการสัมผัสวัฒนธรรมสมัยใหม่ เช่น ศิลปะหรือดนตรีร่วมสมัย หรือรูปแบบที่นักท่องเที่ยวต้องการศึกษาวัฒนธรรมและตอบสนองความต้องการทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดความพึงพอใจด้วยการเที่ยวชมอาคารสถานที่ที่เป็นมรดก ศิลปะ การแสดง และวัฒนธรรมที่ยังมีชีวิตอยู่	Timothy (2011: 5)
การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ผู้ท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมอง ความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้	กรมการท่องเที่ยว (2556)

ที่มา: ราณี อธิชัยกุล (2557)

โดยสรุปความหมาย การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) หมายถึงการท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายหรือแรงจูงใจเพื่อชม ร่วมกิจกรรม ศึกษาหรือเรียนรู้วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ศิลปะแขนงต่าง ๆ มรดก ภูมิปัญญา หรือเทศกาลประเพณีของท้องถิ่น เพื่อความเพลิดเพลิน หรือเพิ่มพูนทักษะส่วนบุคคลที่อาจแตกต่างกันไปแต่ละคนและแต่ละสถานที่ที่เยี่ยมชม ตามความสนใจของแต่ละบุคคล

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงมีขอบเขตกว้างขวางในการศึกษาหรือเรียนรู้ในสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความเพลิดเพลิน ตลอดจนได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมอง ความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน ตลอดจนความรู้ผ่านสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรมนั้น เช่น การชมวัด ปราสาท พระราชวัง วัง อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่แสดงถึงสถาปัตยกรรมแต่ละยุคแต่ละสมัย วิถีชีวิต ในชุมชน ท้องถิ่น เรียนหรือชมศิลปะทุกแขนง และชมหรือร่วมกิจกรรมในงานประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวเฉพาะทางที่มีขอบเขตตั้งแต่ กว้างขวางจนแคบเฉพาะทาง กล่าวคือเป็นการท่องเที่ยวเฉพาะทางมหภาค (Macro-niche) ที่มีขอบเขต กว้างขวางครอบคลุมผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวหลายลักษณะดังกล่าวมาแล้ว หรือเป็นการท่องเที่ยวเฉพาะทาง จุลภาค (Micro-niche) หรือการท่องเที่ยวตามความสนใจเฉพาะด้านที่แบ่งเป็นการท่องเที่ยวส่วนย่อย ตามความสนใจ หรือแรงจูงใจของนักท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวเชิงศิลปะ การท่องเที่ยวเชิงดนตรี การท่องเที่ยวเชิงการประกอบอาหาร (Gastronomy Tourism) การท่องเที่ยวเทศกาลประเพณี (Festival and Event Tourism) การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ (Ethnic Tourism) เป็นต้น

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอาจแบ่งได้เป็นหลายรูปแบบ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแต่ละแห่งสามารถจัดเป็นการท่องเที่ยวเฉพาะทางได้ตามความสนใจของนักท่องเที่ยว ดังนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2549: 26; Wickens, 2005; Kastarlak and Barber, 2012: 60)

1) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เป็นการเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้และความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ โบราณคดีและสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์ ชากออารยธรรม แหล่งโบราณคดี พระราชวัง วัง พระตำหนัก พระที่นั่ง ปราสาท อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน ศาลวีรชน สุสาน ป้อมปราการ กำแพงเมือง คูเมือง เมืองหรือชุมชนโบราณ พิพิธภัณฑสถานด้านประวัติศาสตร์ เป็นต้น โดยมีพื้นฐานของความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม และมีคุณค่าของสภาพแวดล้อม ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

2) การท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี เป็นการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์ เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพ พิธีกรรมต่าง ๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งได้รับความสนุกสนานรื่นเริง โดยประชาชนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการงานท่องเที่ยวประเพณี ได้แก่ งานคาร์นิวัล (Carnival) ประเทศบราซิล งานเทศกาลเอดิเนบอร์ระ (Edinburgh Festival) ประเทศสหราชอาณาจักร งานประเพณีสงกรานต์ งานประเพณีแห่เทียนพรรษา งานประเพณี บุญบั้งไฟ และงานประเพณีลอยกระทง เป็นต้น รวมทั้งชมการแสดง ระบาย หรือดนตรีของคนในท้องถิ่น

3) การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตความเป็นอยู่หรือวิถีชีวิตในชนบท เป็นการเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษ มีความโดดเด่น เพื่อความเพลิดเพลิน ได้รับความรู้ ชมผลงานสร้างสรรค์และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อรักษามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท เช่น การท่องเที่ยวและพักแรม ในโฮมสเตย์ (home stay) การทำบุญ ตักบาตร การรับประทานอาหารท้องถิ่น เป็นต้น

4) การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาหรือการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม เป็นการเดินทางในรูปแบบของการมาศึกษาหรือเรียนรู้วัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งมีความหมายเฉพาะเจาะจงว่าเป็นการมาศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมในสถานที่ที่มีการจัดการ มีขั้นตอนที่ชัดเจน มีครูสอนที่ชำนาญการ และมีวิธีการฝึกหัดตามแบบแผน เช่น การเรียนทำอาหารไทย นวดแผนโบราณ มวยไทย รำไทย ดนตรีไทย เป็นต้น โดยมีสถาบันที่ให้บริการเพื่อการศึกษาด้านวัฒนธรรมไทยโดยเฉพาะ เช่น สถานที่ให้บริการการสอนทำอาหารไทย นวดแผนไทย และมวยไทย เป็นต้น

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะเป็นกิจกรรมการได้สัมผัสและการเรียนรู้ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ของท้องถิ่นต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวไปเที่ยวชม ได้แก่

1. การเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้และความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ โบราณคดีและสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ โบราณสถาน พระราชวัง วัด โบสถ์ เป็นต้น
2. การเที่ยวชมหรือสัมผัสศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน อาคารบ้านเรือน วัฒนาอาราม เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม หัตถกรรม เป็นต้น
3. การร่วมงานเทศกาลประเพณีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นตลอดทั้งปี ในท้องถิ่นต่าง ๆ ตามประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมา
4. การชมการแสดงบนเวที นาฏศิลป์ ดนตรี ที่แสดงในโรงละครต่าง ๆ ในหลายพื้นที่ท่องเที่ยว
5. การเข้ารับการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับศิลปกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การอบรมการประกอบอาหาร การนวดแผนโบราณ เป็นต้น
6. การพักผ่อนในโฮมสเตย์เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น เช่น ชาวเขา ชนกลุ่มน้อย ตลอดจนการร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่น เป็นต้น

2.6 แนวคิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีจุดเริ่มต้นจากการที่องค์การสหประชาชาติ (United Nation) ได้จัดการประชุมสหประชาชาติ ใน พ.ศ. 2515 ซึ่งมีข้อสรุปให้ประเทศสมาชิกหันมาสนใจสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาประเทศควบคู่กับการศึกษาสิ่งแวดล้อมและชุมชน ต่อมาใน พ.ศ. 2535 ที่ประชุมได้ให้ข้อเสนอแนะด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากการท่องเที่ยวเริ่มมีบทบาทสำคัญที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อม และโครงสร้างทางสังคมของชุมชนต่าง ๆ จึงเป็นที่มาของแนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงให้ความสำคัญใน 3 มิติ คือ มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม และมิติทางสิ่งแวดล้อม (Sangchumrong and Kosak, 2017) นอกจากนี้ Ngamsomsuke et al (2011) ยังระบุถึงมิติด้านการจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม โดย Swarbrooke (1999) กล่าวว่า การมุ่งเน้นการรักษาสมดุลของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจ และการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยแนวคิดนี้ตั้งอยู่บนคำจำกัดของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ซึ่งหมายถึง การท่องเที่ยวที่ทำให้เศรษฐกิจ เจริญงอกงาม แต่ต้องไม่ทำลายทรัพยากรการท่องเที่ยว และต้องไม่ส่งผลเสียต่อมูลค่าทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนโครงสร้างทางสังคมของชุมชน หากแต่เน้นการพัฒนาที่ควบคู่กันไปในระหว่างการเติบโต และการรักษามูลค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งเน้นการวางแผนและการจัดการที่เหมาะสม เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

หรือวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งรวมถึงเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทั้งนี้ Li and Hunter (2015) จึงให้ข้อสังเกตว่า การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงไม่ใช่เรื่องง่าย โดยเฉพาะการที่จะจัดการความขัดแย้งระหว่างการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม นักท่องเที่ยว และเจ้าของชุมชน

Li and Hunter (2015) ได้ทบทวนวรรณกรรมและสังเคราะห์กรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และกล่าวว่า มีปัจจัยหลายประการที่เป็นข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมโดยชุมชน เช่น ชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจ ขาดความสนใจ ความมั่นใจ และเวลา อีกทั้งยังทบทวนปัจจัย 2 ปัจจัย ได้แก่ แรงจูงใจองค์การ (Organizational Motivation) และสิทธิอำนาจของชุมชน (Community Empowerment) โดยนำเสนอกรอบแนวคิดซึ่งอ้างถึงว่า แรงจูงใจองค์การและสิทธิอำนาจของชุมชนมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน และจากสองปัจจัยดังกล่าวจะส่งผลต่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Heritage Tourism) โดยดัดแปลงแนวคิดมาจากตัวแบบบันไดการมีส่วนร่วม (Ladder of Citizen Participation) ของ Arnstein (1969) มาวิเคราะห์ให้เหลือเพียง 4 ขั้นตอน ได้แก่ ความร่วมมือกันระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย การตัดสินใจอย่างมีส่วนร่วม การแบ่งปันผลประโยชน์และความรับผิดชอบ และโครงสร้างของอำนาจเชิงสถาบันของผู้มีส่วนได้เสีย โดยปัจจัยที่กล่าวมานี้จะส่งผลต่อแนวคิดของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงมรดกอย่างยั่งยืน ได้แก่ ความเป็นไปได้ของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ความยั่งยืนของวัฒนธรรมและระบบนิเวศ การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเชิงสถาบัน และการแบ่งปันต้นทุนและผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ซึ่งแสดงในภาพที่ 2.3

ภาพที่ 2.3 กรอบแนวคิดการมีส่วนร่วมโดยชุมชนสำหรับการท่องเที่ยวเชิงมรดกอย่างยั่งยืน

ที่มา: Li and Hunter (2015)

สำหรับแนวปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แห่งประเทศไทย (2540) ได้เสนอเป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้านการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1) พัฒนาแบบแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นตลอดจนถึงการมีส่วนร่วมขององค์กร ส่วนท้องถิ่น เอกชน และประชาชนทั่วไป ในด้านการลงทุน การผลิตสินค้าและบริการ ทั้งนี้ต้องมีความเสมอภาค และเป็นธรรมในกรอบที่เหมาะสมสอดคล้องกับการพัฒนาด้านอื่นๆ และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

2) สนับสนุนการจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบองค์กรหรือ คณะกรรมการระดับชาติ ภูมิภาคและท้องถิ่นโดยมีเครือข่ายครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนและทุกระดับ โดยให้ องค์กรมีขอบเขตความสามารถในการตัดสินใจและดำเนินการอย่างอิสระภายใต้กรอบแนวคิดที่ตอบสนอง ความจำเป็นในการจัดการแต่ละระดับ

3) เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนตัดสินใจ ประเมินผล และติดตามประเมินผล ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว รวมทั้งปรับปรุงทัศนคติและปรับปรุงขีดความสามารถของ หน่วยงานของรัฐให้สามารถร่วมมือและเกื้อหนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น

4) ส่งเสริมการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชนทั้งที่เป็นนิติบุคคล และไม่เป็น นิติบุคคล

5) พัฒนากฎหมายและระบบงบประมาณของภาครัฐให้สามารถส่งเสริม สนับสนุน และ ให้อำนาจต่อการประสานงานความร่วมมือของหน่วยงานปฏิบัติทุกระดับกับประชาชนท้องถิ่นตลอดจน กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับในการให้ชุมชนมีโอกาสควบคุม กำกับ ดูแล และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง

6) สนับสนุนพัฒนาศักยภาพของคนโดยการเพิ่มความรู้และทักษะในการจัดการพัฒนาการ ดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชนให้กว้างขวางมากขึ้น

7) สนับสนุนองค์กรการปกครองท้องถิ่นให้เข้มแข็ง มีประสิทธิภาพ ในด้านการจัดการพัฒนา การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีอิสระ สามารถจัดเก็บรายได้เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง โดยให้มีการพัฒนาทักษะการจัดการที่ถูกต้อง

8) สนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีวัตถุประสงค์ในการพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการ ท่องเที่ยว การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาทางสังคมให้มีโอกาสในการเข้าช่วยเหลือและ ยกระดับการมีส่วนร่วมจนการจัดตั้งองค์กรชุมชนของประชาชนอย่างสร้างสรรค์

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น นักวิจัยจึงได้บูรณาการกรอบแนวคิดของการวิจัยจาก แนวคิด/ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม กระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรม (UNESCO, 2013) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Li and Hunter, 2015) และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการ ท่องเที่ยว (Chan, 2016) สรุปเป็นกรอบแนวคิดของการวิจัย ดังแสดงในภาพที่ 1.1 บทที่ 1 ซึ่งเป็น ความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมของชุมชนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมยศ โอ่งเคลือบ (2555) ศึกษาถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อแหล่งมรดกโลกอยุธยา โดยมุ่งค้นหาคุณค่าของชุมชนท้องถิ่น และวิถีการรับรู้ของชุมชนท้องถิ่นในอยุธยาที่มีต่อผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อเมืองมรดกโลกและต่อคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่น โดยเริ่มต้นด้วยการค้นหาคุณค่าของชุมชนท้องถิ่นและสร้างเครื่องมือวิจัยที่เป็นตารางความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่ากับกิจกรรมการท่องเที่ยวในอยุธยา พบว่าชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่รับรู้ว่าการท่องเที่ยวส่งผลกระทบด้านบวกมากกว่าด้านลบ โดยรับรู้ว่ามีผลกระทบด้านบวกต่อเศรษฐกิจมากที่สุด ตามมาด้วยสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ตามลำดับ ในทางตรงกันข้ามชุมชนท้องถิ่นเห็นว่าการท่องเที่ยวส่งผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อมมากที่สุด ตามด้วยด้านสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจตามลำดับ

วนาลี ศักดิ์สุริยผดุง อิศรา มินะกนิษฐ และคัทลียา จิรประเสริฐกุล (2555) ศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์พื้นที่ประวัติศาสตร์ ได้ระบุถึงประเด็นสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานคือ ด้านเศรษฐกิจที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว และความต้องการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะเรื่องทัศนคติและจิตสำนึกร่วมของชุมชน ทั้งนี้ ประชาชนส่วนใหญ่เห็นความสำคัญทางประวัติศาสตร์ แต่อาจยังไม่มองถึงคุณค่าในการอนุรักษ์ ขณะที่การบริหารจัดการพื้นที่มีข้อจำกัดที่ส่งผลให้ขาดการวางแผนระบบผังเมืองและการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเหมาะสมหรือมีการใช้ผิดประเภท

ชาตรี มหันตรัตน์ นรินทร์ อุ้นแก้ว สิริพัฒน์ ภาภจิตร และสุพจน์ บุญวิเศษ (2559) ศึกษาแนวทางคุ้มครองมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร ในลักษณะของการบูรณาการองค์รวม ที่พบว่า การดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนภารกิจสำคัญในการคุ้มครองมรดกโลกให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ควรดำเนินการ คือ การดำเนินงานในลักษณะบูรณาการองค์รวมที่ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกันทั้งหมดเข้ามาทำหน้าที่ร่วมกันอย่างประสานกลมกลืนเป็นองค์รวม และแนวคิดนี้มีแนวทางในการคุ้มครองมรดกโลก 3 ประการ คือ 1) การบริหารจัดการที่ต้องอาศัยการทำงานแบบมีส่วนร่วม 2) การอนุรักษ์ที่มีกระบวนการและแนวทางที่หลากหลาย และ 3) การคุ้มครองมรดกโลกโดยใช้กฎหมายและการบังคับใช้พระราชบัญญัติโบราณสถานที่เกี่ยวข้อง

ชาวิช ถนอมจิตร (2560) ศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวมรดกโลกแห่งประเทศไทย กรณีศึกษาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เพื่อรวบรวมข้อมูลความต้องการและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศต่อแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกในประเทศไทย กรณีศึกษาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และเพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกให้ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวมากขึ้น ผลการศึกษาพบว่าความต้องการและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศมีความพึงพอใจต่อทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และต้องการให้มีการพัฒนาทรัพยากรทางการท่องเที่ยวด้านสิ่งดึงดูดใจ ด้านสินค้าที่ระลึก ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการ ด้านอาหาร และด้านข้อมูลข่าวสาร ตามลำดับ โดยศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยมีทรัพยากรที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่ส่วนใหญ่เป็นทรัพยากรที่มนุษย์

สร้างขึ้น มีองค์ประกอบครบทั้ง 3 ประเภท คือ สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวก การบริการทางการท่องเที่ยว และการเข้าถึง โดยเสนอแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว คือ การเข้าถึง สาธารณูปโภคพื้นฐาน ที่พักแรม สิ่งดึงดูดใจ สินค้าที่ระลึก สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการ และข้อมูลข่าวสาร

ภูวเดช สีนทับศาล และพระครูสุธีคัมภีร์ญาณ (2561) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และพบว่ารูปแบบการจัดการที่ประกอบด้วยการจัดทำผังการใช้สอยพื้นที่ การจัดทำแผนพัฒนาทั้งในระยะสั้น-ยาว ตลอดจนการจัดทำแผนฟื้นฟูโบราณสถานภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ตลอดจนการจัดการระบบสื่อความหมาย การบริหารบุคลากรท่องเที่ยวที่รวมถึงการพัฒนาจริยธรรมในการให้บริการ โดยเฉพาะการเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องถือว่าทุกคนมีหน้าที่ในการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

อารักษ์ ชัยมงคล (2553) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมการบริหารการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารการพัฒนาประเทศไทย และเพื่อศึกษาแนวทางและรูปแบบการพัฒนาจิตสำนึกการอนุรักษ์ การเห็นคุณค่า การประสานงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารการพัฒนาประเทศไทย โดยใช้วิธีการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ได้เสนอแนะแนวทางในระดับการมีส่วนร่วม คือ ควรปลูกฝังค่านิยมจิตสำนึกการอนุรักษ์และการเห็นคุณค่าของมรดกโลก โดยเริ่มจากครอบครัว ชุมชน และสังคม ด้วยกระบวนการทางการศึกษาทุกระดับ การจัดกิจกรรมปลูกจิตสำนึก “คนรุ่นใหม่ หัวใจรักถิ่น รักประเทศไทย” การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วม เช่น “คนรักอยุธยาเมืองมรดกโลก” และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และความรักในการเรียนรู้เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับมรดกโลกทั้งวัฒนธรรมและธรรมชาติของไทย สำหรับระดับนโยบาย เสนอแนะให้มีแผนแม่บทและนโยบายมรดกโลกของประเทศที่ชัดเจน ปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้สอดคล้องกับยูเนสโกและบริบทในสังคมเศรษฐกิจปัจจุบัน มีแหล่งทุนสนับสนุน และมีระบบสารสนเทศเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารอย่างสม่ำเสมอ สำหรับระดับพื้นที่หรือชุมชน เสนอแนะให้มีการพัฒนากลไกระบบบริหารแบบกระจายอำนาจ โดยให้บทบาทชุมชนท้องถิ่นบริหารจัดการด้วยตนเองในรูปแบบคณะทำงานหรือคณะกรรมการที่มีอำนาจการตัดสินใจ ปลูกฝังและพัฒนาการมีส่วนร่วมโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ในทุกระบบของการศึกษาในพื้นที่หรือชุมชน สร้างแหล่งเรียนรู้ หอสมุด และพิพิธภัณฑ์ชุมชน เพื่อรวบรวมข้อมูลความรู้เอกสาร หนังสือ และสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้ของประชาชนและเยาวชน มีเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในลักษณะ “ชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมติดตาม” เพื่อสร้างเครือข่ายหรือศูนย์ความร่วมมือระหว่างชุมชน และมีการบังคับใช้กฎหมายและการลงโทษอย่างจริงจัง ตลอดจนปรับปรุงแก้ไขระเบียบให้สอดคล้องกับบริบทในสังคมปัจจุบัน สำหรับหน่วยงานภาครัฐ ควรดำเนินการด้านอนุรักษ์และพัฒนาตามแผนแม่บท โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) จะต้องให้ความสำคัญในการเรียนรู้ และทำความเข้าใจในการมีส่วนร่วม เพราะอปท. เป็นหน่วยงานหลักในพื้นที่ซึ่งเป็นมรดกโลก ดังนั้น การพัฒนาประเทศไทยจึงเป็นหน้าที่ของอปท. ที่จะต้องประสานความร่วมมือกับกรมศิลปากร และกรมอุทยานแห่งชาติ ตลอดจนสถาบันการศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการทำงานในทิศทางเดียวกันและสอดคล้องกัน โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบจากการพัฒนา

มรดกโลก นอกจากนี้ภาคเอกชน จำเป็นต้องให้ความร่วมมือในการรณรงค์หรือจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์มรดกโลก และขยายเครือข่ายในระดับท้องถิ่นสู่ระดับประเทศ และเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุน ติดตาม และตรวจสอบการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ณัฐพร ดอกบุญนาถ และฐาปกรณ ทองคำนุช (2556) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว กรณีศึกษาชุมชนในตลาดร้อยปีสามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมด้านการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน และเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนในการมีส่วนร่วมด้านการจัดการท่องเที่ยวในตลาดร้อยปีสามชุก พบว่าคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการด้านการท่องเที่ยว ระดับมาก โดยเฉพาะด้านการจัดการสถานที่ซึ่งประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน ประชุม กำหนด นโยบาย หรือแสดงความคิดเห็น ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกชุมชนมีส่วนเพียงแสดงความคิดเห็น และความต้องการ แต่ไม่มีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดนโยบาย และจัดการแต่อย่างใด และด้านบุคลากร ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมมาก แต่การจัดการด้านกฎเกณฑ์ทางการท่องเที่ยวในตลาดร้อยปีสามชุกกลับพบว่าประชาชน มีส่วนร่วมน้อยกว่าด้านอื่น เนื่องจากกฎเกณฑ์ของชุมชน เป็นกฎระเบียบที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมา และไม่ได้ เป็นกฎเกณฑ์ที่ตายตัว นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้เสนอให้มีการส่งเสริมคนรุ่นใหม่เข้ามามีบทบาทในการจัดการการท่องเที่ยวมากขึ้น ส่งเสริมให้คนในชุมชนคิดถึงส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ทางธุรกิจ โดยภาครัฐควรเข้ามามีบทบาทส่งเสริมและช่วยเหลือมากขึ้น เนื่องจากปัจจุบันผู้ที่สืบทอดหรือดูแลพื้นที่ลดน้อยลง และควรมีการส่งเสริมให้คนในชุมชนตระหนักและเข้าใจในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมากขึ้น

คมลักษณ์ สงทิพย์ (2557) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาตลาดน้ำวัดตะเคียน อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ ประชาชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน 400 คน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวโดยรวมในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์มากที่สุด รองลงมาได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน การประเมินผล การตัดสินใจ ตามลำดับ

จริยาภรณ์ เจริญชีพ (2560) ศึกษาการรับรู้ข่าวสารและระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาตำบลลำรางค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี ใช้วิจัยแบบผสมผสานเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างจำนวน 359 คน โดยใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์โดยการสนทนากลุ่ม พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีความรู้ ความเข้าใจ และได้รับข้อมูลข่าวสารบ่อยครั้ง ส่วนระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ แตกต่างกันมีความรู้ ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ 0.01

นงลักษณ์ โพธิ์ไพจิตร ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และจิระวัฒน์ อนุวิชานนท์ (2555) ศึกษาแนวทางการสร้างข้อได้เปรียบทางการแข่งขันจากความคาดหวังและการรับรู้ต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยใช้หลักกิจกรรมสังคม/สาธารณะของนักท่องเที่ยวในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ได้ข้อค้นพบว่ากลุ่มผู้มีส่วนได้เสียมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและมีข้อเสนอในการพัฒนาการ

ท่องเที่ยวว่าต้องมีการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมของท้องถิ่นโดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้คนในท้องถิ่นเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญ ตลอดจนร่วมกันจัดกิจกรรมที่นำเสนอเกี่ยวกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิม รวมถึงการสร้างความร่วมมือในการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน

วิริยา สีบุญเรือง (2559) ศึกษาแนวทางใหม่ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยด้วยแอปพลิเคชันนำเที่ยว (Sukhothai Kingdom Tour Guide) เพื่อสื่อความหมายการท่องเที่ยว โดยนำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ โบราณสถานและโบราณวัตถุ ซึ่งมีการออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวในอุทยาน และการนำเสนอศิลปวัฒนธรรมไทยผ่านละครมาให้นักท่องเที่ยวได้ใช้งานท่องเที่ยวภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เมื่อประเมินความพึงพอใจกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 200 คน พบว่าแอปพลิเคชันทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตชาวสุโขทัย มีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด แอปพลิเคชันทำให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ใหม่จากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบนแอปพลิเคชัน และสร้างความประทับใจ มีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด ทำให้การส่งเสริมภาพลักษณ์และการเผยแพร่ข้อมูลทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อยู่ในระดับมากที่สุดเช่นกัน ส่วนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อช่วยให้นักท่องเที่ยวเกิดจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรม มีความพึงพอใจในระดับมาก

Rasoolimanesh and Jaafar (2016) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและอนุรักษ์การท่องเที่ยวพื้นที่มรดกโลกในชนบท ซึ่งระบุว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวและการจัดการอนุรักษ์มรดกโลกเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาสู่ความยั่งยืน ชุมชนท้องถิ่นจึงมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูและสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกโลก ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนมีตั้งแต่ในระดับที่เข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งเป็นระดับการมีส่วนร่วมสูงสุด จนถึงระดับที่เกี่ยวข้องทางเศรษฐกิจ และส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมระดับต่ำที่สุด การมีส่วนร่วมของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งมีบริบทที่แตกต่างกันตามลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว การศึกษาครั้งนี้เป็นการทบทวนวรรณกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยความเคารพต่อชุมชน และมีการสังเคราะห์อย่างเป็นระบบ ผลการศึกษาพบว่าประชาชนพึงพอใจในการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวมากกว่าต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในทางปฏิบัติยังพบว่าหน่วยงานท้องถิ่นที่รับผิดชอบด้านการพัฒนาและอนุรักษ์การท่องเที่ยวจะประสบความสำเร็จเมื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านเศรษฐกิจและการได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว

Boonmeerit (2017) ศึกษาและตรวจสอบการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการท่องเที่ยวมรดกอย่างยั่งยืนในศาสนาและสถานศักดิ์สิทธิ์ และให้คำแนะนำการจัดการในการเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีทางศาสนา การศึกษาที่วัดไทยลุมพินี ประเทศเนปาล พบว่า แม้วัดจะมีกลยุทธ์การจัดการอย่างยั่งยืนที่เหมาะสม แต่การมีส่วนร่วมของชุมชนยังมีน้อย ชุมชนพึงพอใจกับการจัดการของวัดและการปฏิบัติการการท่องเที่ยว แต่ควรมีการปรับปรุงบางอย่าง การศึกษานี้ให้คำแนะนำการจัดการเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในบริบทของวัดไทย